

Comunicare**Cultură și comunicare**

(fragment din prelegerea susținută la Conferința
Integrarea Europeană – Realități și Perspective, Galați, mai 2009)

Prof.univ.dr. Alexandru Boboc

Membru corespondent al Academiei Române

Abstract: Culture and communication overlap their fields despite the differences in the chronology of their becoming independent scientists. A style of culture becomes inevitably a style of communication, so language issues for each major style interferes with how we perceive and interpret the cultural phenomenon, with its social, philosophical, psychological implications. Communication science articulated with Post-modernity, a notion that we do not favor because we see in this denomination a non-sense. What we generically call by Post-modernity is in fact a continuation of generic modernity in spite of some components that denies previous data, but which are part of the phenomenon.

Keywords: acculturation, otherness, difference, identity, interculturality, Post-modernism

Cu ce și cum poate contribui cultura la comunicare?

Mă adresez în special colegilor mei din domeniul științelor comunicării, eu venind din partea filosofiei, a filosofiei limbajului mai ales, dar amândouă bazate pe semiotică și lingvistică. Deci vin din niște spații pe care le cultivați și dumneavoastră. Mi-am pus întrebarea adesea de ce totuși trebuie să ne mulțumim cu acest dicton care am văzut că este foarte mult cultivat și în limba engleză: *human communication is never perfect*, adică *comunicarea umană nu-i niciodată perfectă*. Mi-a plăcut această constatare pe care a lansat-o, la o întâlnire a semioticienilor, la Bacău, colegul și președintele Asociației Internaționale, profesorul Tarastie din Finlanda, și care este de meserie muzicolog. Aceasta spune multe pentru că, în ultimă instanță, în comunicare ne bazăm în foarte mare măsură pe muzicalitatea noastră, care este o dimensiune a felului de a fi uman, nu numai pe ansamblul formelor și al genurilor muzicale. Ea ține de ceea ce Schopenhauer, și apoi Nietzsche, spunea că ține de dimensiunea metafizică a existenței noastre. Și în acest sens, Friedrich Nietzsche lansa un aforism care a devenit celebru: “Fără muzică,

viața ar fi o eroare”. Iată tot contextul în care noi trebuie să punem în aplicare, în interacțiunea comunicării, formele prin care se realizează personalitatea umană și care sunt multiple, începând de la formarea concepției despre lume și educarea concepției despre lume și mai ales formarea sub aspectul diferitelor profesii la care trebuie să participe cunoașterea diferitelor arte și aspectul umanist al culturii umane.

Comunicarea presupune ascultare, liniște. În comunicare, inclusiv pauza are o înțelegere semiotică, adică există o semiotică a tăcerii. Până și pauza își are rolul ei, ca în muzică sau ca și într-un discurs. Nu poți să scrii o scrisoare fără punct, virgulă. Îmi amintesc de o scrisoare experiment de-a unui coleg de al meu de când eram studenți. Trebuia să îi scrie tatălui că are nevoie de bani și a scris o scrisoare fără punct și virgulă care suna așa: „dragă tată află despre mine că sunt bine sănătos mi s-au rupt pantofii ceea ce îți doresc și dumitale.....”. Cam așa se petrec lucrurile în comunicare ca și cum în scris nu ai respecta niciun semn de punctuație. În comunicare principalul este să îți seama de câteva elemente și am să vă dau câteva dictoane celebre. Iată ce spunea celebrul Voltaire: „Se vorbește totdeauna de rău, atunci când nu ai nimic ce spune”. În alt context, tot al spațiului francez, Boileau spunea: „Ceea ce se concepe bine se poate enunța foarte clar”. Din păcate, lucrurile sunt complicate la acest capitol, pentru că ceea ce ar înlesni o bună comunicare e un fenomen foarte interesant. Atunci când lansăm în comunicare un adevăr sau vrem să spunem altceva ne situăm într-un raport la adevăr, adică fără să vrem noi se realizează în matricea spiritualității noastre a fiecărei persoane în parte, nu există un clișeu, se realizează o unitate între limbă și gândire fără ca noi să observăm, și această unitate între limbă și gândire justifică foarte mult un dicton din istoria lingvisticii. Wilhelm von Humboldt spunea că „limba este organul formativ al gândirii”. Fără să vrei ai realizat o sinteză sau matricea unei anumite limbi, ai realizat cu posibilitățile tale, la nivelul spiritualității tale, în timpul tău, o situație din punct de vedere al gândirii. Dar aceasta prezintă două nivele. Noi nu ne dăm seama de aceste procese care se petrec inconștient. Viața inconștientă este nu mult mai importantă decât viața conștientă la acest capitol și în comunicare contează foarte mult faptul de a lua în considerare aceste aspecte. Aici ce intervine? De fapt s-a localizat o intrare a ta, persoana x, în timpul tău, pentru că limba, spun filosofii, și mă refer la Heidegger și la alții, este un mod de a locui în lume. Deci, prin limbă, te localizezi, te lansezi, te recunoaște oricine de unde vii. Degeaba spui că vii din China sau din Belgia, te trădează limbajul de unde vii.

Această realizare, în forma limbii, ca mod de a locui în lume, este o realizare ontologică care ține de personalitatea ta și te duci cu ea oriunde, nu te poți muta. S-au făcut încercări, mai ales în epoca comunicării culturilor, de adaptare la anumite spații care nu sunt ale noastre. Să ne înțelegem, noi europenii suntem legați de universul tipului de om european, care are o anumită fizionomie, o anumită tradiție a mentalităților și așa mai departe și nu ne putem muta. Nu putem face exercițiul de a deveni yoghin sau invers yoghinii să devină europeni. Aceasta îmi amintește și de o întâmplare din viața universitară din Germania. La Freiburg, la Martin Heidegger veneau mulți japonezi și japonezii sunt niște oameni foarte sârguincioși, cum știți și dumneavoastră, și în tehnică și în toate domeniile și în filosofie. Atunci când în filosofia europeană abia se nășteau ideile acestea ale fenomenologiei care a revoluționat spațiul nu numai european ci spațiul cultural în genere, ei aveau un tip de gândire fenomenologic. La un moment dat, după ce au fost vreo 5-6 ani la Heidegger, japonezul, care avea și o situație foarte bună, era un prinț, în timp ce vorbea cu Heidegger, Heidegger l-a întrebat: „dragul meu, vorbim dar parcă nu ne înțelegem, nu prea comunicăm”. Și atunci japonezul i-a dat un răspuns de milioane: „Domnule profesor, nu ne înțelegem până la capăt pentru că eu cât de cât pot să fiu european dar dumneavoastră nu puteți deloc să fiți japonez”.

Dincolo de chestiunea aceasta intervine un blocaj general care confirmă parcă teza impenetrabilității, care intervine atunci când interferează culturile. Cu culturile asiatice, africane și culturile vechi europene noi comunicăm mai greu. Există o dimensiune de impenetrabil care ține de ființa acelor culturi și care nu se poate traduce toată în limbajul nostru contemporan și în mentalitatea noastră. Nu o să înțelegem niciodată de ce grecii trăiau mai mult în piața publică, de ce Socrate a fost condamnat sau cum se ducea viața la curțile engleze. Sunt niște chestiuni ale timpului și de asta vă spuneam că fiecare, prin opera lui, fiecare individ, cu atât mai mult prin opere de cultură, de știință, fiecare personalitate creatoare intervine cu un procent al lui de participare la realizarea acestei unități între limbă și gândire și la localizarea sa într-un anumit timp, pentru că el vine într-un timp care e numai prezent, dar acest timp care e numai prezent aduce laolaltă valoarea clipei pe care o interioarizat-o el și care s-a exteriorizat, să spunem în *Luceafărul* sau în *teoria relativității*, aduce în prezența un anumit timp pe care noi îl marcăm prin studiile fenomenologice ca timpul fenomenologic, pentru care prezentul se aduce laolaltă cu trecutul și se anunță și viitorul. Într-o parafrază dată de Husserl unui text din Sfântul Augustin se spunea așa: „noi de fapt avem prezentul prezentului, prezentul trecutului și prezentul viitorului”. Adică, în prezent, cum spunea Eminescu, le avem pe toate,

apropro de felul în care poezia reușește să dea sintetic aceste dezvoltări foarte largi filosofice. În acest context, atunci când este vorba de creație sunt lucruri mai speciale. Nu am să intru în amănunte. Vroiam să închei cu această paranteză că, în creația care se finalizează într-o operă, cineva, o mare personalitate, a intrat într-un anumit timp sau și-a creat timpul lui în spațiul unui timp al culturii moderne, antice sau așa mai departe (Homer, Eminescu etc.).

La problemele de comunicare lucrurile sunt și mai complicate, pentru că la probleme de comunicare intervin și alte aspecte. Cuvântul oricărei limbi are o anumită particularitate dincolo de funcția de semnificare, funcția semantică, cuvântul are și o funcție de vrajă, pe care știu să o folosească politicienii, vorbitorii de toate tipurile, cei care își propun să manevrezeze. Funcția asta de vrajă se bazează pe faptul că niciodată spusă nu e spusă până la capăt. Adică în orice cuvânt și cu atât mai mult în orice expresie constituită în forma unei propoziții care conține o judecată ce se prepune că e adevărată, adică sunt două aspecte aici: trebuie să fie semantic corectă ca să fie logic adevărată. Dacă nu e semantic constituită nu poate fi adevărată. Și atunci în orice propoziție, în orice cuvânt, latura de ascundere, de tănuire, este mai mare decât latura de dezvăluire și noi de aceea nu dezvăluim niciodată decât incomplet. Aceasta ține de natura adevărului, care nu-i ca un catalog de legi, o tablă de legi, dată undeva, te uiți la ea și o înveți pe de rost. Adevărul se naște în procesul în care activează, creează cinva sau se manifestă ca vorbitor într-o comunitate umană cineva. Adevărul prezintă particularitățile a ceea ce grecii numeau *a-letheia*.

A-letheia înseamnă uitare în dezvăluirea adevărului, pe care, oricine când lansează ceva în comunicare, pretinde că a lansat un adevăr, implică această dificultate că el a făcut o selecție și foarte multe au căzut în uitare, au rămas în urmă. Foarte bine că este așa, prin natura lucrurilor, pentru că atunci ar însemna să ajungem la adevărul absolut că spune omul adevărul odată și am terminat pentru totdeauna. Or, adevărul este numai relativ. Acest *a-letheia* al grecilor explică de ce adevărurile noastre sunt numai relative și numai contextuale și adevărurile absolute în sensul universalității absolute nu sunt posibile. Dar ceea ce a rămas tănuit reprezintă avuția pe care o pot sonda alții mai departe și o pot sonda în direcții diferite, fie se dezvăluie ceva din ceea ce este tănuit prin forțele lui ca fizician, ca electronist sau ca poet, prin metafore, să dezvăluie ceva din ce-a rămas tănuit, ascuns și să îl manevreze sau să îl folosească într-o direcție sau alta. Aici acționează vrăjitorii noștrii, la acest capitol. Și noi nici nu ne dăm seama ce se petrece. Așa că vrăjitorii sunt mari maeștrii și puterea asta de vrajă în societățile moderne este excelent folosită. Uitați-vă și

dumneavoastră la felul în care se petrece viața la noi, nu vreau să dau exemple, că, dacă aș da exemple, o să fiți total nemulțumiți.

Lumea modernă îți dă dreptul la diferență. Aceasta a fost marele câștig al epocii de după '29. Ne-a dat dreptul la diferență, adică să fim noi înșine, cultura noastră, specificul nostru, mentalitățile noastre, coordonându-ne într-un fel activ cu contextul cultural european, dar rămânând noi înșine. Aceasta este o chestiune pe care trebuie să o înțelegem apropo de procesul globalizării de care s-a vorbit în alt context.

Foarte multe din laturile care țin de ascuns devin cu asemenea influență asupra cuvântului lansat într-o comunicare și care s-a încetățenit cu un anumit sens încât cuvântul devine un fel de prejudecată. Nu ați observat și dumneavoastră că foarte multe cuvinte vă aduc prejudecăți, dar prejudecățile sunt de două feluri. *Prejudecăți* în sensul de a conserva ceva deja depășit și *pre-judecăți* în sensul de judecăți anterioare, judecățile înaintașilor. Ei, noi, cu aceste judecăți ale înaintașilor funcționăm pentru că orice cultură și orice comunicare actuală într-un fenomen de cultură este o unitate între tradiție și unitate.

Comportamentul nostru cultural lasă de dorit. Dacă comportamentul cultural nu intră în comunicarea dintre noi și în modul în care interacționăm unii cu alții și intră în comportament de acesta obișnuit, care vine printr-un limbaj de acesta stradal, degradant și așa mai departe, în sfârșit, auzi niște formule care îți amintesc de ce spunea Caragiale: „i-a spus niște cuvinte neîn stare a fi reproduse”.

Gramatica, știe toată lumea, ține de modul esențial de a te propune prin limbă într-o realitate a ta ca ființă. Un mare matematician și logician spunea: *esența e în gramatică*. Cum vii prin gramatică, așa ești. Or, noi gramatical am început să ne mai propunem: dispare acuzativul, adesea se mai folosesc cuvinte cu sensurii inproprii, după ureche, după ce s-a auzit la televizor. Eu cred că o comunicare, care să fie din ce în ce mai acceptabilă și mai modernă, nu trebuie să procedeze la o deconstrucție, cum am început noi acuma să deconstruim tot. Deconstrucția, nici aici nu s-au priceput lucrurile. Deconstrucția este ea însăși, întrucât pune în față negativul și puterea negativului, puterea neantului, este ceva pozitiv.

Când cineva deschide o comunicare cu celălalt, el pretinde că a lansat în comunicare un adevăr. Numai că nenorocirea este următoarea: comunicare nu se realizează decât dacă se realizează comprehensiune. Adică dacă fiecare dintre cei doi realizează în același timp ceea ce în hermeneutică se numește *o artă a interpretării* adică își dă

seama dacă vorbele lui, expresiile lui au sens și pe baza lor poate să spună mai departe, să aibă încredere că ceea ce a lansat el în comunicare este adevărat.

Dar nu numai asta este dificultatea. Dificultatea mare este alta, căci pentru a se realiza comprehensiunea îți trebuie două părți. Comprehensiunea este o unitate, este structura unitară a comunicării. Atunci comprehensiunea depinde de cel care primește ceea ce ai lansat tu în comunicare și el dacă nu are toate elementele necesare să recepteze ce ai spus atunci comunicarea nu s-a realizat. Din cauza aceasta de pildă noi trebuie să trecem peste limbajele profesionale care ne despart și să găsim elemente ale unui limbaj generic de comunicare. Acesta se stabilește adhoc în funcție de contexte și de profesii și așa mai departe. Încercarea cu *esperanto*, cu o limbă gândită ca universală nu se poate. Nicio limbă naturală, pe de altă parte, nu se poate universaliza. Nu fac niciun afront la prestigiul limbii engleze în lumea de azi. Să nu uităm că în secolul 19 și în lumea modernă, prestigiul îl avea limba franceză. Nemții s-au ridicat mai târziu, mă rog, s-au încurcat lucrurile. Acuma și ei vorbesc engleză.

Dificultatea pe care v-o semnalăm este foarte mare și de aceea problemele comunicării nu sunt numai probleme ale științei comunicării care este o disciplină aparte. Sunt probleme care țin de semiotică, de logică, partea asta se uită totdeauna. Se ia în atenție teoria codurilor, se ia în atenție modalitatea de a folosi limbajele, dar să știți stimați colegi că profesorul Moisin de logică ne spunea așa: dragă, pe lângă limbajele astea cu care o să vă întâlniți voi că, prin anii 70 nu prea era clar cum e cu limba, toate limbajele țin un limbaj logic care se naște aici, apropo de inteligența artificială care trebuie să se bazeze pe inteligența naturală. Toate aspectele acestea ale studiului limbajului de bază, care este limbajul natural și care exprimă forța inteligenței, a gândurilor, toate acestea sunt studiate de logică în primul rând, apoi de semiotică și apoi de teoria codurilor, de teoria limbajelor, de teoria comunicării. Apropo de ce realizăm noi în comunicare cu emițătorul, receptorul, până ajungi la emițător și receptor trebuie să le știi pe toate: de la logică, vorba ceea, până la metafizică.

Și acumă mă întreb așa: *există o cultură postmodernă*? Eu cred că nu. Eu cred că noi trăim tot epoca modernității și ceea ce numim epoca contemporană istoricește e tot o prelungire a epocii moderne pentru că lumea europeană are doar trei vârste: lumea veche, lumea nouă și între ele Evul Mediu. De fapt sunt două lumi și o perioadă de tranziție. Cam asta arată lumea europeană. Și atunci ce se petrece? Aici s-au petrecut niște transformări, cum vă spuneam, și astăzi reconstruiesc, apropo de deconstrucție,

reiau totul prin invers. Nu teatru - antiteatru, nu operă – atiooperă. Cum se petrece și în creația muzicală, cum sunt creațiile acestea mai noi – dodecafonismul.

Stilul presupune câteva componente. Mai întâi este un mod de a fi general, mod de a fi al unei culturi și modul în care se manifestă în mentalități, în viață, în creația culturală a acelei epoci. A doua componentă o constituie tempoul. De pildă, culturile moderne se despart de culturile antice printr-un tempo care ar fi redat în muzică prin *allegro*. Spengler spunea despre cultura modernă că e faustică, deci nu dionisiacă cum este la celălalt, la cei vechi, Apollo și Dionysos, și se caracterizează prin ritmul *allegro con brio* spre deosebire de *andante* al culturii grecești. Sigur că sunt relative aceste considerente, pentru că apropo de muzica baroc și muzica preclasică, muzica preclasică nu prea e *allegro con brio*. *Allegro con brio* devine clasic în creația muzicală și în creația de pe multiple planuri cam după ce se generalizează simfonismul acesta, mai ales simfonismul romantic. De pildă, nu o să găsim mișcări *allegro con brio* în muzica baroc sau în poezia care este paralelă muzicii baroce. Sigur că această generalizare a lui Spengler trebuie luată cu anumite rezerve, dar este în mare adevărată. Și al treilea, durata. Aici, la durată, eu m-aș opri puțin. El credea despre cultura europeană care atunci, pe vremea când el a scris *Declinului Occidentului*, 1918-1920, încheia o epocă, se trecea la alta, nu se știa cum se trece și ce va fi, nu se știa nimic, era o epocă de nesiguranță. Și Declinul Occidentului totuși a avut curajul să schițeze profilul unei culturi care-i cultura europeană și a introdus câteva teze care au fost și criticate. Spengler a fost, cum se zice, cam neamț și are accente de acestea care țin de un anumit cult, fiecare al națiunii lui, care s-a întâmplat, prin exagerările venite mai târziu, că au fost exacerbate, au fost exagerate. Era vorba de manifestarea unei personalități, a unei idei naționale care pe urmă a fost interpretată în fel și chipuri. El fixa durata culturii europene moderne după care începe declinul până pe la 1800. Iarăși fixare arbitrară, pentru că marea creație în cultura modernă a început cam după 1800: romantismul, creația romantică, cam atunci începe.

Ideea era că stilul cultural are o durată, pentru că și cultura aceasta are un suflet. E vorba de o anumită spiritualitate care o structurează și care trebuie să aibă o anume durată și care nu se poate prelungi dincolo. De pildă, dacă vrei să trăiești atenian după secolul I încă, nu poți, întrucât cultura ateniană a constituit o epocă și cultura greacă în genere nu poți să o muți dincoace, nu poți. Când s-au încercat modalități de acestea de a trăi în vechi mentalități, cum a fost perioada Revoluției Franceze cu *templul rațiunii*, ce a făcut Napoleon cu imperiul și alte exemple de acest tip, erau deja fenomene depășite istoricește din punct de vedere al stilului, al

comportamentului, nu mai erau justificate. Că au avut altă justificare pe plan pragmatic, au contribuit la dezmembrarea feudalismului, la afirmarea națiunilor și a statelor naționale, asta este o altă chestiune care ține de planul practic, dar din punct de vedere cultural nu aveau o justificare. Și atunci durată contează foarte mult.

În filosofie, de asemenea, ceea ce construiește Heidegger începe printr-o deconstrucție. Așadar eu cred că așa numitul postmodernism, cum îi spune și numele, este o prelungire a modernității. Conform unei structuri a spiritualității umane, nu există discontinuitate absolută. Filosoful Nicolai Hartmann, care a creat o ontologie critică în filosofia contemporană, un filosof al culturii în principal, vorbea de prelungirea trecutului în prezent. Este o prelungire tacită pe care nu o observă oricine și are aspecte de vizibilitate. Și atunci nu există întreruperi de acestea bruște și prelungirea trecutului în prezent se manifestă în faptul că ceea ce suntem, spunea Hegel, suntem și istoricește, suntem și prin truda generațiilor care ne-au precedat, nu suntem numai prin ceea ce am făcut noi înșine. Atunci postmodernul este o prelungire și a modernului și în denumire rămâne. Dar ce s-a întâmplat? Au apărut elemente noi care necesită marcarea și terminologică a schimbării, nu de stil, ci a schimbării în stil; Deci în stilul modernității s-a produs o schimbare. O altă modalitate de proiecție a modernității, nu prin pozitiv, prin afirmare, ci prin negativ, prin negare. Dar și puterea negativului este în ultimă instanță tot constructivă pentru că se construiește tot teatru, se construiește tot roman, se construiește tot muzică, se construiește tot știință și așa mai departe. Nu o să spunem de pildă că știința modernă, fizică relativistă și postrelativistă este antiștiință. Din contră, este tot știință dar nu mai are coordonatele clasicității. Clasicitatea nu a fost dată la o parte, ci a fost integrată. Poți să discuți problematică spațiului din fizica relativistă fără principiile lui Newton? Poți să înțelegi principiul relativității, care a stat la baza acestei înnoiri ca lege fizică, fără principiul relativității din fizica clasică? Categoriec că nu.

Așa numita postmodernitate are două forme: o formă reală, care este construită prin negativ, dar care este tot o construcție cu valențe de valabilitate, adică păstrează aspectul valoric, chiar dacă ei nu mai folosesc termenul de valoare. Pe de altă parte, a devenit un mit. În ce măsură? În măsura în care cei mai mulți nu înțeleg ce se întâmplă și s-a inventat povestea. Se știe că orice mit este povestea unei faceri. Se povestește, vorba lui Eliade, ceea ce s-a întâmplat cândva și printre noi circulă mitul acesta al postmodernității și nu postmodernitatea. Postmodernitatea ca realitate este o continuare, este o prelungire cu înnoiri fundamentale, dar tot în stilul modernității. Din acest motiv se și numește postmodern și nu se numește antimodern. De fapt miturile sunt consolatoare. Platon avea dreptate, de aceea când nu putea să explice

ceva inventa un mit. Mitul nu are însă numai forță consolatoare. Mitul, din punct de vedere al filosofiei culturii, stă la baza principalelor instituiți în formele culturii începând de la limbaj, artă, științe, filosofie.

Miturile sunt niște metafore transformate. Mitul a luat naștere prin transformarea unor metafore. După cum și invers, când și-au adus aminte de valoarea metaforei cercetătorii din secolul al XX-lea și-au adus aminte de *Scienza nuova* a lui Giambattista Vico. De fapt, ce este metafora, spune Vico, - un mit restrâns. Deci mitul, într-o cultură nu este orice formă, ci este forma originară. Pentru că în metaforele care iau forma poveștilor mitice se naște noutatea într-o anumită cultură în forma științei, religiei, filosofiei etc.

Ceea ce ne impresionează cel mai mult astăzi în epoca tehnicii planetare, ca să folosesc această formulă devenită celebră a lui Heidegger, este limbajul acesta nou căruia îi zicem noi tehnic, dar nu este tehnic pentru că este al unor instrumente, ci este tehnic în sensul de *tehne* al grecilor care înseamnă îndemânare, pricepere. Franțuzește s-a zis foarte bine: *savoir faire*, adică nu a face și nu a ști, ci împreună. În acest sens, sigur că dezvoltările moderne sunt semnul interculturalității și merg cam pe această linie. Asta trebuie să înțelegem. Este vorba de o anumită îndemânare pe care o câștigă fiecare om situat într-o cultură de a se descurca în interacțiunea cu celelalte culturi. E tehnea lui, este îndemânarea lui, arta lui, modul lui de a se descurca. Asta se urmărește prin interculturalitatea aceasta. De pildă, să ne descurcăm și cu ceea ce se petrece și în alte spații, înțelegând însă că ceea ce ne aparține, forma prin care suntem nu o putem disloca. Realizarea culturală și stilistică este o matrice, nu o poți schimba. Îmi aduc aminte o obiecție a profesorului Edgar Papu. A fost cândva o discuție a noastră, când eu eram foarte tânăr, o discuție despre stil și cineva a spus „păi, domnule, să schimbăm stilul”, iar Edgar Papu zice: „Nu. Stilul este ca o matrice în care te-ai născut. Nu poți să îl schimbi. Înseamnă să te desființezi. Stilul este modul ontologic de a fi”. Așa încât te-ai născut într-o cultură în stilul ei, cu ea te duci. Interculturalitatea cam asta însemna. Nu că noi comunicăm acum și ne mutăm de colo, colo.

Am predat vreo șase ani la Cluj la secția germană pentru că Marga colegul meu a avut ideea ca în contextul universității să promoveze ideea de interculturalitate și ca să nu se separe universitățile în română și maghiară a făcut trei limbi: română, germană și maghiară. Acolo lucrurile se înțelegeau așa: că interculturalitate înseamnă să comunice nemții cu maghiarii, maghiarii cu românii. Nu despre asta era vorba. Era vorba despre faptul ca orice individ din orașul acela, din contextul acela

cultural să poată comunica cu modul în care se realizează cultural celălalt, pentru că modalitatea de a te realiza cultural pe teritoriul României este multiplă, este plurală. Nu poți să pretind unui sas sau unui secui să se realizeze cultural numai în modalitățile în care mă realizez eu, să zicem la Iași, sau în Moldova. Dar el se realizează într-un context special care este subordonat contextului. Pentru el universal e cultura română și apoi vine universalul de gradul doi, cultura europeană. Atunci întâlnim ciudățeni cum a fost fenomenul Școlii Ardeleane. Deși în Principate s-a acționat pe tradiția franceză, Școala Ardeleană este cam nemțească. De aceea opera lui Kant este considerată participantă la modul în care s-a născut cultura română modernă. Interculturalitatea este o chestiune de conlucrare într-un stil cu valoare de integrare în modalități specifice după formula: *dreptul la diferență*. În „Muntele vrăjit” este o încercare de construcție megalitică, care nu ține seama de diferențe. Cam cu aceasta se poate compara ceea ce vrea să facă globalizarea.

Dreptul la diferență trebuie respectat. Eu cred că este un drept uman mai general decât toate drepturile despre care s-a vorbit și se va vorbi în lume. Dreptul la diferență este dreptul acela de a te diferenția spiritual și cultural în funcție de tradițiile tale, de nevoile tale. De aceea eu am avut obiecții la felul în care se făceau programele de învățământ și am și acum obiecții. În loc să folosim modele, folosim maniere, folosim mode. Ideea dreptului la diferență poate fi considerată ca esențială în perioadă actuală a globalizării, pentru că globalizarea este o presiune de unificare. Unificarea aceasta forțată și fără diferență încalcă niște legi ale principiilor. Până și *principiul indentității logice*, spunea un mare filosof, nu este o identitate absolută, nu este o egalitate. $A=A$, înseamnă mai mult decât $A=A$, pentru că $=A$, care vine după A , este mai mult decât A . Și atunci este el însuși, pe lângă A , este el însuși $=A$, este altceva. Noi nu confundăm egalitatea cu identitatea. Identitatea merge spre interior, se resfrânge spre interior, egalitatea este exterioară, egalitatea este formală. Se spune egal în drepturi, dar nu egal în capacități unde e domnia inegalului, pentru că identitatea merge spre interior, pune în evidență valoarea personalității și valoarea personalității este valoarea fundamentală de la care pornesc și valorile lucrului și valorile bunurilor, în forma bunurilor creației. Valorile acestea ale persoanei centrează tot universul valorii.

Închei cu problema aceasta a identității pe care noi trebuie să o căutăm cultural, dar nu o poți căuta cultural fără să o cauți lingvistic și în comportamentul vorbitorilor și de aceea noi avem obiecții fundamentale la modul în care ne propunem în comportamentul acesta de vorbitori, de oameni care comunică în anumite situații și care încalcă niște reguli. Regulile în gramatică, ca și regulile în logică, pot fi

încălcate, pentru că și falsul este o valoare, e valoare negativă. Cele două valori fundamentale sunt adevărul și falsul. Putem încălca. Nu e ca și în cazul legilor naturii, când ai încălcat legile naturii, ai terminat, sau legile juridice, care te sancționează. Aici, în planul lingvistic și în planul logic nu te sancționează nimeni, dar aici trebuie să crească răspunderea fiecăruia de a se comporta corect sub aspect lingvistic sau logic. E o chestie de acțiune a normei. Nu suntem ființe care trăim în spațiul normativ, spre deosebire de spațiul natural. Respectarea legilor devine cu atât mai necesară, cu cât există posibilitatea de abateri, de încălcare, care, în cazul legilor naturale, nu prea există. Dacă pui mâna pe ceva ars, te arde, te retragi. Nu poți să încalci, iar dacă ai încălcat, te duci, dispari. În spațiul normativ, fiindcă e vorba de comunicare și de indentitate și de modele, acționează modelele. Știți că un model este mai ușor de urmat decât o normă de respectat. Din păcate, noi suntem în epoca în care s-au înmulțit modelele negative. Interesant e că în această acțiune a modelului acționează simțul muzical. „Domnule, sună bine ce face ăla sau nu sună?”. Adică dacă îmi sună mie bine în urechi parcă ce spune ăla e adevărat.